

Arkeologi i Lödöse

Schaktningsövervakning för
bergvärme vid Klosteräng

Arkeologisk schaktningsövervakning
L1964:1892, Fastighet Klostret 6:2 m. fl.
Sankt Peders socken, Lilla Edets kommun
Anton Lazarides

Lödöse museum/Förvaltningen för kulturutveckling
KU Arkeologisk rapport 2023:01

Arkeologi i Lödöse

Schaktningsövervakning för bergvärme vid Klosteräng

Arkeologisk schaktningsövervakning
L1964:1892, Fastighet Klostret 6:2 m. fl.
Sankt Peders socken, Lilla Edets kommun
Anton Lazarides
KU Arkeologisk rapport 2023:01
Lödöse museum/Förvaltningen för kulturutveckling

Författare Anton Lazarides

Grafisk form Gabriella Kalmar

Layout och teknisk redigering Astrid Lennblad

Omslagsbild Fotot visar schaktning i recent utfyllnadsmaterial. Foto taget av Anton Lazarides.

Lödöse museum/Förvaltningen för kulturutveckling

Museivägen 1

463 71 Lödöse

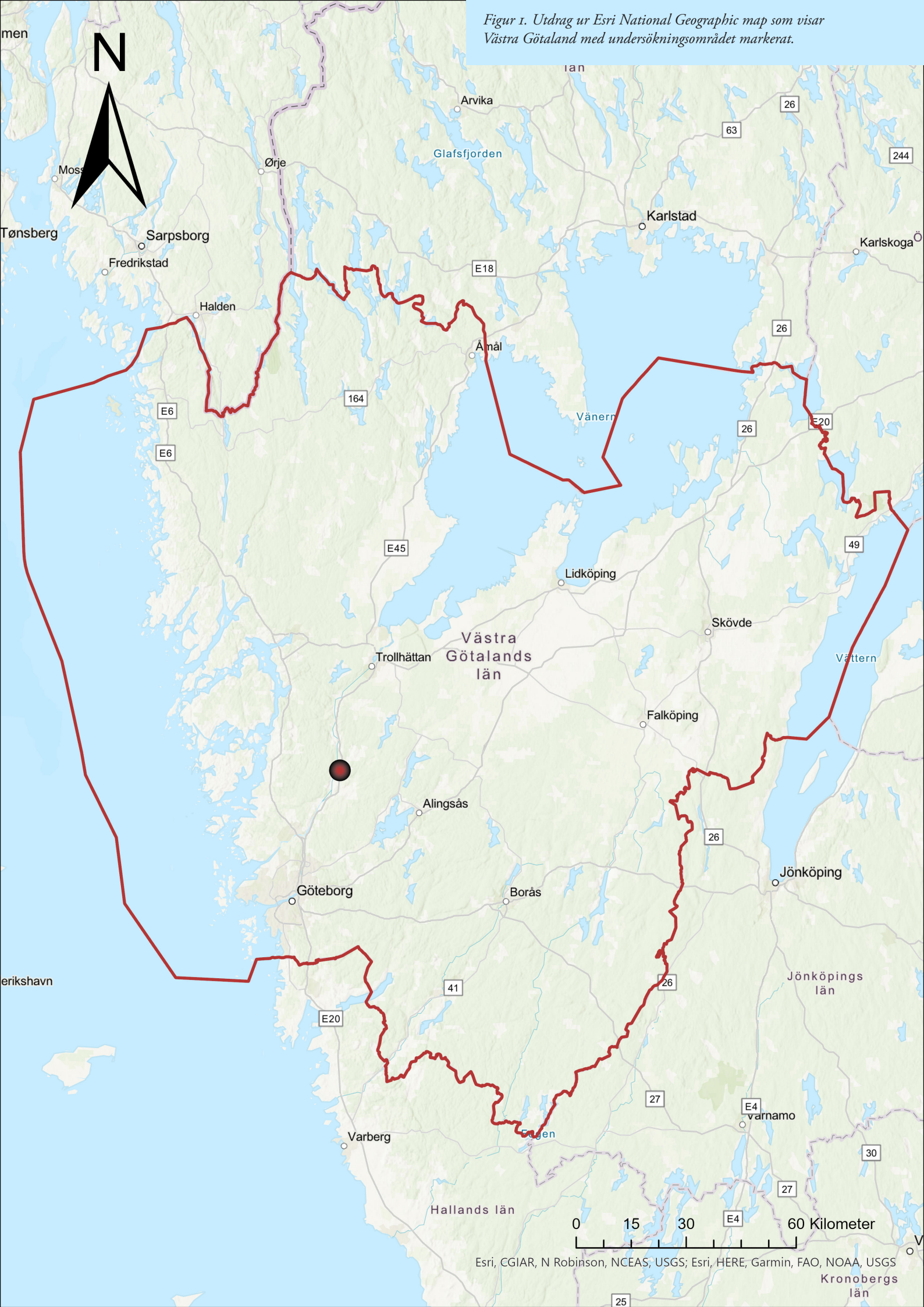
tel. 010-441 43 81

www.lodosemuseum.se

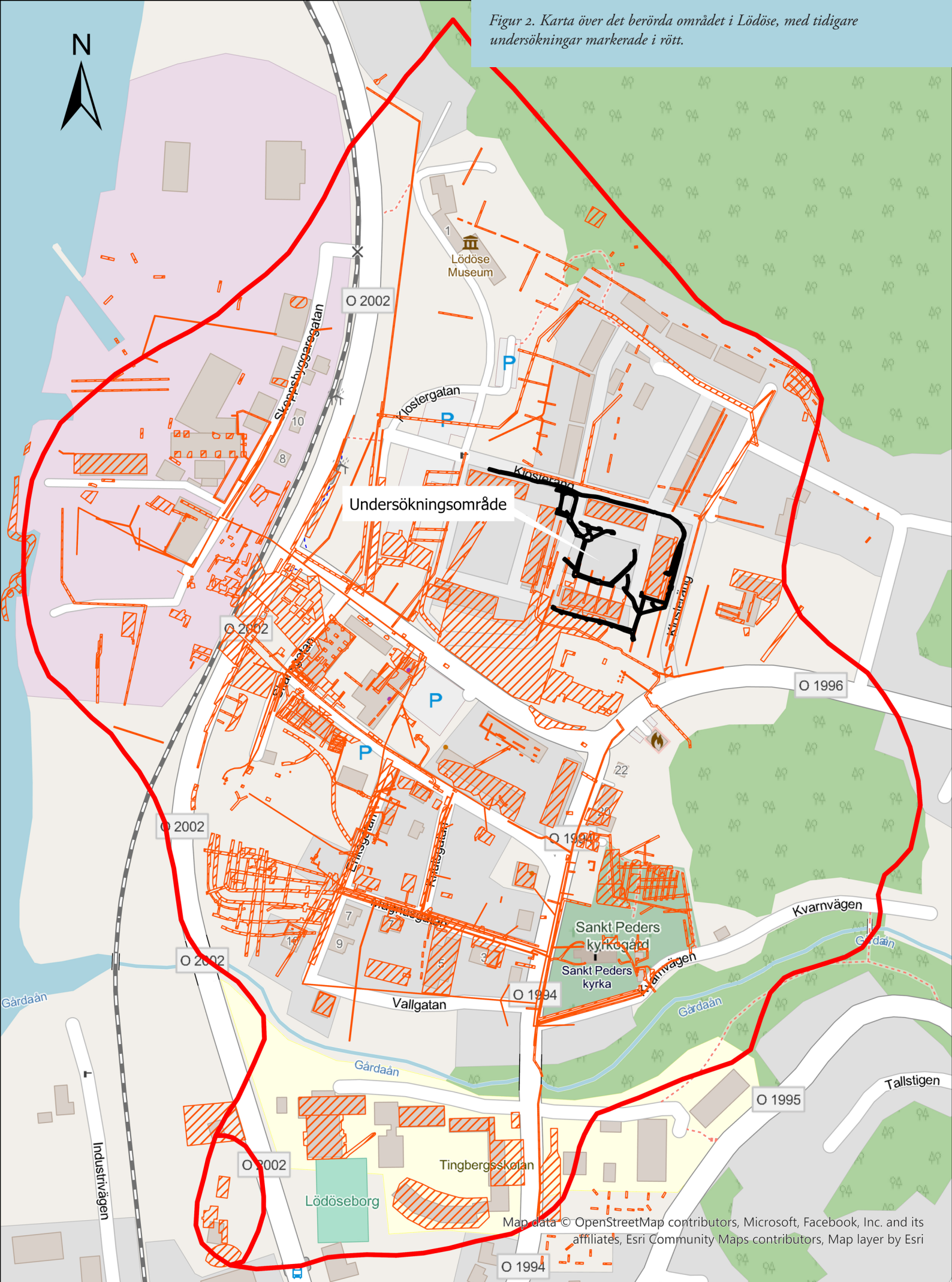
Innehåll

Sammanfattning och inledning.....	8
Kort historik om Lödöse	8
Tidigare undersökningar	9
Metod	10
Resultat.....	10
Slutsats.....	11
Tekniska och administrativa uppgifter	13
Bilaga	14

Figur 1. Utdrag ur Esri National Geographic map som visar Västra Götaland med undersökningsområdet markerat.

Figur 2. Karta över det berörda området i Lödöse, med tidigare undersökningar markerade i rött.

- Tidigare undersökningar
- Fornlämning L1964:1892

Map data © OpenStreetMap contributors, Microsoft, Facebook, Inc. and its affiliates, Esri Community Maps contributors, Map layer by Esri

0 50 100 200 Meter

Sammanfattning och inledning

Lödöse museum/Förvaltningen för kulturutveckling utförde under hösten 2022 en arkeologisk schaktningsövervakning i samband med att Fortinova skulle anlägga bergvärme till sina fastigheter. Flertalet avlånga schakt grävdes med en sammanlagd längd på ungefär 1 350 meter. Djupet varierade mellan de olika schakten, från cirka 0,3 meter till cirka 1,1 meter.

Största delen av undersökningsområdet var beläget utanför den medeltida stadens stadsdike. Vid schaktningen tydliggjordes dessutom att nästan samtliga ytor var sedan tidigare omrörda. Hela platsen har tidigare schaktats ur och ett tjockt lager av grus och sand har påförts kring husen samt under den grönyta som är belägen mellan husen. Bevarade kulturlager var därför en bristvara vid schaktningsövervakningen.

I den södra delen av området påträffades dock sporadiska spår av arkeologiskt intressanta lämningar i form av ett bevarat brandlager som kunde identifieras i en profil. Därtill påträffades också en nedgrävning i sydost som möjligen kan utgöra det så kallade stadsdiket. Även den södra delen av området var i stort omrört, både av den sentida bebyggelsen och i samband med tidigare undersökningar som utfördes under mitten av 1960-talet.

Figur 3. Arbetsbild från undersökningen. Foto: Anton Lazarides

Kort historik om Lödöse

Historien om Lödöse tar vid i mitten av 1000-talet då den första bebyggelsen kunnat beläggas rent arkeologiskt. Staden växte till sig under 1100-talet och det fanns åtminstone tre församlingskyrkor, en kungsgård, en myntverkstad och en kastal. Under 1200-talet byggdes en borg som fick namnet Lödösehus, ett dominikankonvent och ett hospital. Under denna period, från ungefär 1250 och 1350 var Lödöse som allra störst, med omkring 2 000 invånare, ett mycket stort antal för den skandinaviska medeltidens proportioner. Lödöse var under denna period en av Sveriges allra viktigaste städer och den enda porten mot väst i svensk regi.

Från mitten av 1300-talet och framåt blev livet svårare för lödöseborna, inte minst under 1400-talet då Sverige hamnade i fejd med de tidigare unionskamraterna Danmark och Norge. År 1473 etablerades även staden Nya Lödöse, i nuvarande Gamlestaden i Göteborg, dit det var tänkt att hela Lödöse skulle flytta. Även om inte hela Lödöse avfolkades försvårades omständigheterna för stadens fortlevnad markant.

Ytterligare försvårande omständigheter för Lödöse var att en tull infördes av norrmännen i Bohus mot Lödöse och att staden brändes av norsk-danska unionen.

Trots detta stannade många kvar i Lödöse och fortsatte att bedriva handel. Staden begränsades under denna period till området närmast hamnen och Göta älv.

Under det nordiska sjuårskriget användes Lödöse som operationsbas för den svenska armén och brändes i samband med detta. Vid slutet av 1500-talet hade staden reducerats till omkring 100 hushåll.

Under en kort period från omkring år 1600 fick staden nytt liv igen då Greve Per Brahe köpte upp marken för att bedriva handel. Lödöse upphörde slutligen att existera som stad år 1646 när stadsrättigheterna drogs in efter ytterligare bränder och försämrade ekonomiska möjligheter gentemot de nybyggda konkurrenterna Göteborg och Vänersborg.

Figur 4. Rekonstruerad översikt av Lödöse under medeltiden. Illustration: Petter Lönegård.

Tidigare undersökningar

Ett flertal arkeologiska insatser har gjorts inom undersökningsområdet, inte minst under 1960-talet då befintliga lägenhetshus byggdes. Undersökningarna gjordes i flera etapper, dels vid själva husen, dels som långa sökschakt över området.

Syd och sydväst om undersökningsområdet har en större yta banats av vilket gav en tydlig inblick i stadsbilden där. Intill detta område var också Lödöses dominikankonvent beläget. Konventet har ännu inte undersökts arkeologiskt, men klosterkyrkan undersöktes år 1916–1920 av Carl af Ugglas.

Vid flera tidigare undersökningar har Lödöses stadsdike kunnat konstateras. Detta går genom den södra delen av undersökningsområdet.

Ett antal större arkeologiska undersökningar har utförts inom aktuellt område, med undersökningsbeteckningar: M, MB, ML och MN.

- M-undersökningen (1966) i områdets södra del brukar sättas samman med två andra undersökningar, H och J och omnämns därför H-J-M. Tillsammans bildar de den största sammanhängande ytan som undersökts i Lödöse.

Inom M-undersökningen hittades rikligt med intressanta strukturer, bland annat en mindre tegelugn och en dammkonstruktion, båda troligtvis tillhörande det intilliggande dominikankonventet.

Figur 5. Foto av dammkonstruktionen intill dominikankonventet. Foto taget mot nordost, vid det sydligaste schaktet av aktuell undersökning. Foto: Lödöse museum, 1966.

- Vid MB-undersökningen, i den nordöstra delen av undersökningsområdet, påträffades en stenlagd gata, vilken ledde ut från staden mot norr.
- Vid ML-undersökningen, i den östra delen av undersökningsområdet, påträffades spår efter enkla konstruktioner. Dessa var bland annat flera bevarade stolpar i leran samt en mindre tegelkonstruktion, vilken omnämns som ”tegelbas-sängen”. Någon funktion har inte kunnat knytas till dessa.
- I samband med MN-undersökningen hittades ett antal stenansamlingar, men inget som tydligt kunde knytas till en konstruktion.

Metod

Schakten grävdes skiktvis med hjälp av en grävmaskin med planeringsskopa. Påträffade lämningar dokumenterades i plan med RTK-GPS. Undersökningen dokumenterades vidare digitalt med programvaran Arkeo. Fotografering skedde löpande av undersökningens alla moment. Lagerföljden dokumenterades i profil med hjälp av fotografering och beskrivning i Arkeo.

Resultat

Det främsta resultatet av undersökningen var att nästan samtliga ytor varit utgrävda sedan tidigare. Detta kunde konstateras då såväl omrörda massor med modernt material samt ofta påfört grus och sand hittades genomgående i nästan samtliga schakt.

Figur 6. Foto av ett representativt schakt med avsaknad av arkeologiskt intressanta lämningar.
Foto: Anton Lazarides.

Undantaget var i den allra sydligaste delen av undersökningsområdet. Där hade dock tidigare arkeologiska undersökningar utförts till varierande djup, vilket yttrade sig i att endast ett fåtal arkeologiskt intressanta lämningar påträffades. Då majoriteten av undersökningsområdet sedan tidigare varit grävt kommer redovisningen nedan fokusera på de få spår av arkeologiska lämningar som påträffades. Samtliga grävda schakt finns beskrivna med nivåer och observationer återfinns i bilaga 1.

Spår efter ett brandlager påträffades i det sydligaste schaktet. Det rörde sig endast om en mindre fläck som kunde identifieras i schaktets profil och mättes därför inte in i plan. På grund av det ringa omfånget och avsaknad av fynd kunde inte brandens ålder identifieras. Sannolikt är det någon av de senmedeltida bränderna.

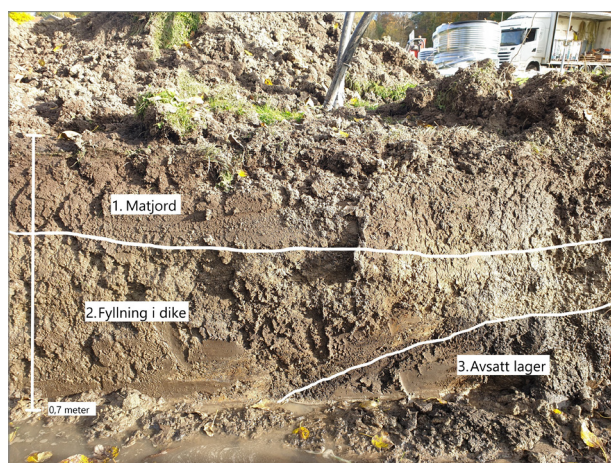

Figur 7. Foto av profil med brandlagret markerat.
Foto: Anton Lazarides.

Tabell 1. Beskrivning av lagerföljd i figur 7

Lager	Beskrivning	Djup (meter)
1	Matjord och avsatt material	0-0,4
2	Brandlager	0,4-0,55
3	Sand	0,55-

Strax nordost om platsen där brandlagret hittades kunde även en nedgrävning identifieras som möjligen kan vara spår efter det medeltida stadsdiket. Utsträckningen verkar stämma överens relativt väl gentemot tidigare resultat. I figur 9 syns att stadsdiket, markerat i blått, möjligen gått något längre norrut än påträffad nedgrävning. Felmarginalen är dock relativt stor för det utritade stadsdiket, vilket möjliggör att nedgrävningen trots detta kan vara del av stadsdiket.

Figur 8. Foto av profil med det förmodade diket.
Foto: Anton Lazarides.

Tabell 2. Beskrivning av lagerföljd i figur 8

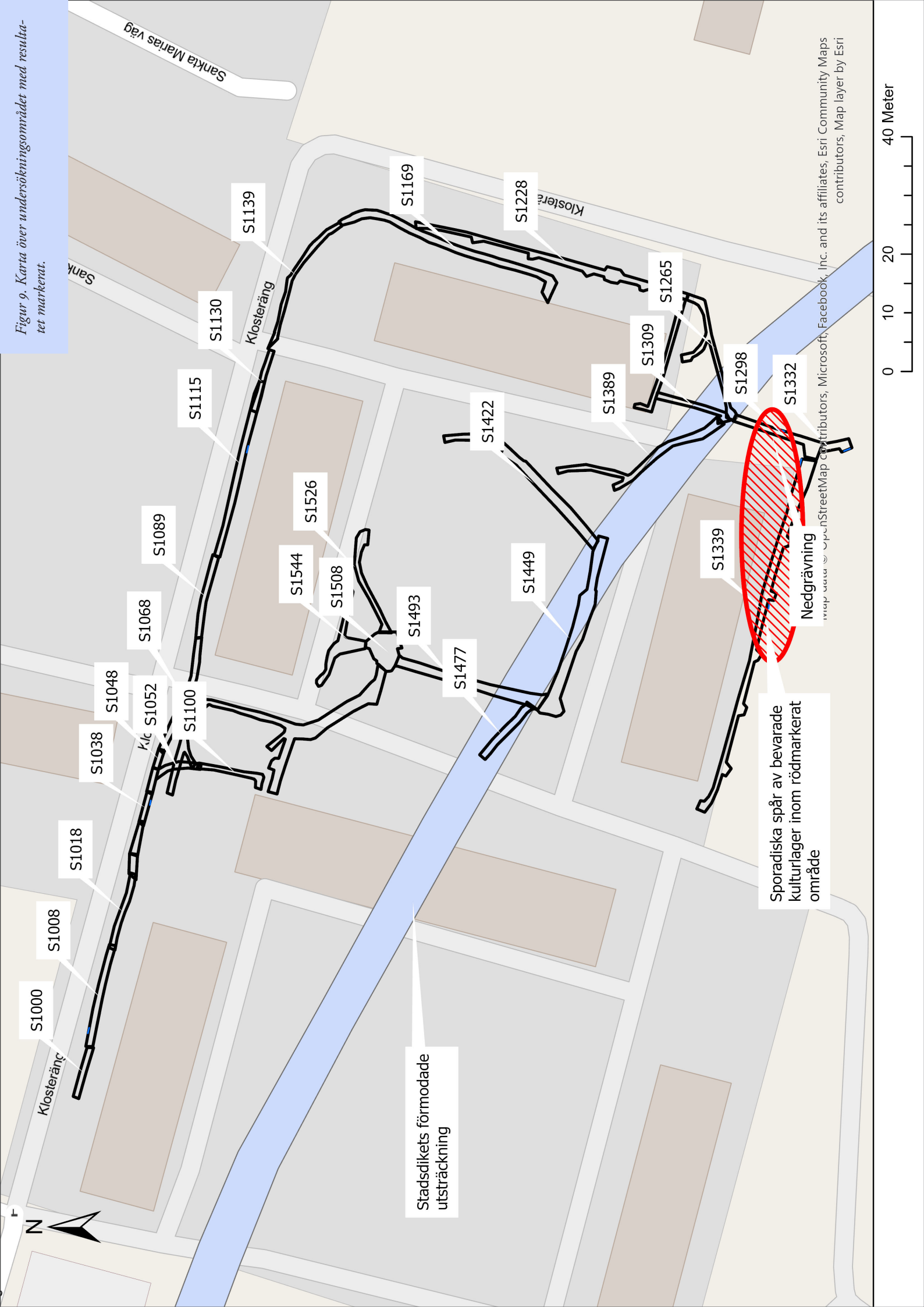
Lager	Beskrivning	Djup (meter)
1	Matjord	0-0,3
2	Fylling i dike med sluttning åt norr. Ljusbeige silt.	0,3-07 (0,5-0,7 beroende på sluttningen)
3	Avsatt lager. Gråbrun sandig silt	0,7-

Slutsats

Då kulturlager påträffades inom undersökningsområdet visas vikten av schaktningsövervakningar även där planerat ingrepp håller sig inom utsträckningen för befintligt ledningsschakt.

Lagskydd enligt 2 kap. Kulturmiljölagen kvarstår för omgivande ej undersökta delar av fornlämningen, inklusive kulturlager under urschaktade nivåer. Alla eventuella nya markingrepp inom fastigheten kräver tillstånd enligt 2 kap Kulturmiljölagen. Vid ytterligare ingrepp inom andra delar av fastigheten eller inom samma yta och på större djup anser Lödöse museum/Förvaltningen för kulturutveckling att vidare arkeologiska insatser behövs.

Figur 9. Karta över undersökningsområdet med resultatet markerat.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsen dnr: 43I-4III0-202I
Uppdragsnummer: 202200679
Förvaltningen för kulturutveckling dnr: KU 2022-00359

Län: Västra Götalands län
Kommun: Lilla Edet
Socken: Sankt Peder
Fastighet: Klostret 6:2, Klostret 6:3 m fl
Fornlämningsnr: LI964:1892, (Sankt Peder 23)
Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Uppdragsgivare: Fortinova
Ansvarig institution: Lödöse museum/Förvaltningen för kulturutveckling
Projektledare: Anton Lazarides
Övrig personal: Astrid Lennblad och Philip Blomqvist
Fältarbetstid: 2022-09-05 till 2022-11-29
Arkeologtimmar: 27

Arkiv: Dokumentationsmaterial förvaras på Lödöse museum.
Rapporten finns tillgänglig på: <https://app.raa.se/oppdata/forndok>

Bilaga

Bilaga 1. Schaktbeskrivning

Bilaga 1. Schaktbeskrivning

ID	Nivå	Beskrivning
S1000	Topp: 4,2. Bott: 3,5	Matjord till ett djup av ca 0,3 meter. Därefter ljus gråbrun silt, rikt på recenta fynd i form av plast och dylikt. Inget av arkeologiskt intresse hittades.
S1008	Topp V: 4,3. Bott V: 3,45. Topp Ö: 4,37. Bott Ö: 3,7	Påfört grus och sand till ett djup 0,4-0,5. Därefter gråbrun silt med inslag av tegelflisor och kol.
S1018	Topp V: 4,39. Bott V: 3,7. Topp Ö: 4,56. Bott Ö: 3,86	Matjord till ett djup av ca 0,3 meter. Därefter ljus gråbrun silt, rikt på recenta fynd i form av plast och dylikt. Inget av arkeologiskt intresse hittades.
S1030	Topp: 4,6. Bott: 3,821	Profilen bestod nästan enbart av modernt fyller pga elledningar som korsar schaktet samt promenadväg och närhet till ett hus.
S1034	Topp: 4,556. Bott: 3,886	0-0,35 matjord; 0,35-0,65 grusblandad sand; 0,65- lera med små stänk av tegelkross och kol
S1038	Topp: 4,755. Bott: 4,035	0-0,35 matjord; 0,35-0,45 grusblandad sand; 0,45-0 7 sandblandad lera; 0,7 lera med små stänk av kol
S1044	Topp: 4,656. Bott: 3,924	0-0,45 grusig matjord; 0,45-0,7 grusblandad lera; 0,7- lera med kolstänk. öster ut minskar djupet i schaktet, från ca 0,8 under dagens marknivå till ca 0,6 pga fyra rör ska svänga iväg.
S1048	Topp: 4,774. Bott: 4,250	0-0,5 sandig matjord; 0,5- lera med stänk av kol och tegelkross. maxdjup 0,6 under marknivå
S1052	Topp: 4,788. Bott: 4,266	0-0,5 sandig matjord; 0,5- lera med stänk av kol och tegelkross. maxdjup 0,6 under marknivå
S1068	Topp V: 4,83. Bott V: 4,27. Topp Ö: 5,1. Bott Ö: 4,6	Påfört grus och sand till ett djup 0,4-0,5. Därefter gråbrun silt med inslag av tegelflisor och kol.
S1089	Topp V: 5,1. Bott V: 4,6. Topp Ö: 5. Bott Ö: 4,64.	Matjord till ett djup av ca 0,2 m. Därefter gråbrun silt med inslag av tegelflisor och kol. Omrört med recent material såsom frigolit och armeringsjärn. Inget av arkeologiskt intresse hittades.
S1100	Topp N: 4,8. Bott N: 4,25. Topp S: 4,77. Bott S: 4,35	Matjord och påfört grus och sand till ett djup av ca 0,3 m. Därefter gråbrun silt med inslag av tegelflisor och enstaka kol.
S1115	Topp Ö: 5,3. Bott Ö: 4,65	Matjord och recent påfört material av gråbrun silt med inslag av tegelflisor och enstaka kol. Vid cirka 0,7 m en något ljusare grå lera. Möjligen naturlig.
S1130	Topp: 5,4. Bott: 4,67	Matjord och recent påfört material av gråbrun silt med inslag av tegelflisor och enstaka kol.
S1139	Topp V: 5,3. Bott V: 4,88. Topp mitt: 5,2. Bott mitt: 4,8. Topp Ö: 5,77. Bott V: 5,2.	Matjord/påförd sand till ett djup av ca 0,3-0,5. Därefter recent påförd gråbrun silt med inslag av tegelflisor och enstaka kol samt modernt material. Under den asfalterade garageinfarten är sand till ett djup av ca 0,4. Därefter gråblå lera.
S1169	Topp N: 5,7. Bott N: 5,2. Topp S: 6,5. Bott S: 6,0	Matjord till ett djup av ca 0,3-0,5. Därefter recent påförd gråbrun silt med inslag av tegelflisor och enstaka kol samt modernt material.
S1228	Topp S: 7,24. Bott S: 6,53. Topp N: 6,2. Bott N: 5,73	Matjord till ett djup av 0,4-0,6. Därefter påfört material av mörkare karaktär. Rikligt med tegelflisor samt modernt skräp såsom betongplattor, armeringsjärn och plast hittades igenom hela schaktets bottenskikt.
S1265	Topp NO: 7,1. Bott NO: 6,53. Topp SV: 7,0. Bott SV: 6,4.	Matjord till ett djup av ca 0,3 meter. Därefter påfört recent material av gråbrun silt. Innehåller modernt skräp.

S1298	Topp N: 6,97. Bott N: 6,54. Topp S: 7,62. Bott S: 6,51	Matjord till ett djup av ca 0,3 meter. Därefter påfört och/eller omrört material av ljus gråbrun silt. Relativt homogent. Ett modernt batteri hittades i bottenskiktet. 10 meter från norr inom schaktet var lagerföljden annorlunda: Matjord till ett djup av ca 0,3 meter, därefter ljus gråbrun silt till ett djup av 0,4, sedan ett mörkare lager av sandig silt till ett djup av ca 0,6-0,7 meter. I botten var ett ljust homogent lager. Möjligen den naturliga alven. I den södra delen grävdes djupare för en samlingsbrunn, ca 1,1 meter. Inom denna yta var ett fyller med större stenblock, utan inbördes ordning. Stenblocken låg direkt under ytan, ner till ett djup av ca 0,7 meter. Jorden kring stenarna utgjordes av ett homogent gråbrunt siltigt lager med tegelflisor. Möjligen omrört under sen tid eller dithört, raserat under medeltid.
S1309	Topp S: 7,0. Bott S: 6,39. Topp N: 6,69. Bott N: 6,14.	Matjord till ett djup av ca 0,3 meter. Därefter påfört recent material av gråbrun silt. Innehåller modernt skräp.
S1318	Topp V: 6,6. Bott V: 6,0. Topp Ö: 7,2. Bott Ö: 6,5.	Påfört recent material till ett djup av ca 0,5. Inget av arkeologiskt intresse hittades.
S1332	Topp: 7,55. Bott: 6,65.	Matjord/avsatt material till ett djup av ca 0,6. Därefter naturlig sand.
S1339	Topp V: 6,1. Bott V: 5,65. Topp Ö: 7,52. Bott Ö: 6,73	I östra delen är ett gråbrunt silt lager till ett djup av 0,5-0,7 m I toppnivå, möjligtvis matjord och avsatt material utan tydlig övergång. I botten av schaktet är ett till synes helt naturligt sand/siltlager. Ca 0,4 meter av detta lager har grävts ut. I mitten av schaktet dyker ett brandlager upp på omkring 0,5 meters djup. Därefter ett homogent sandlager av ren sjösand som möjligen är påförd som sättsand men övergår sömlöst till ett mer ostört naturligt material. I väst grävdes enbart i matjord/avsatt material av gråbrun karaktär.
S1389	Topp S: 6,83. Bott S: 6,288. Topp N: 6,55. Bott N: 6,05	Matjord och recent påfört material av mörkare karaktär till ett djup av 0,5 m. Därefter grus och småsten. Inget av arkeologiskt intresse hittades
S1422	Topp NO: 6,3. Bott NO: 8,58. Topp SV: 6,57. Bott SV: 5,84.	Matjord och recent påfört material av mörkare karaktär till ett djup av 0,5 m. Därefter grus och småsten. Inget av arkeologiskt intresse hittades
S1449	Topp Ö: 6,66. Bott Ö: 5,87. Topp V: 5,63. Bott V: 5,0	Matjord och recent påfört material av mörkare karaktär till ett djup av 0,5 m. Därefter grus och småsten. Inget av arkeologiskt intresse hittades
S1477	Topp SO: 5,62. Bott SO: 5,13. Topp NV: 5,34. Bott NV: 4,77.	I SO: Matjord till ett djup av ca 0,2. Därefter påfört och grus och sand. I NV: Matjord till ett djup av ca 0,3 meter. Därefter gråbrun silt av avsatt och omrört material.
S1493	Topp N: 5,44. Bott N: 4,59. Topp S: 5,7. Bott S: 5,15	Matjord till ett djup av ca 0,3-0,5 meter. Därefter sand och grus till ett djup av ca 0,6-0,75. Under den påförda sanden kommer ett avsatt lager av gråbrun silt med inslag av tegelflisor. Mot botten blir jorden lerig och homogen. Möjligen den naturliga alven.
S1508	Topp 5,6. Bott: 4,57	Matjord till ett djup av ca 0,3-0,5 meter. Därefter grus och småsten till ett djup av ca 0,6-0,75. Under den påförda sanden kommer ett avsatt lager av gråbrun silt med inslag av tegelflisor.
S1526	Topp SV: 5,5. Bott SV: 4,5. Topp NO: 6,1. Bott 5,3.	Matjord till ett djup av ca 0,3 meter. Därefter påfört recent material i form av grus och sand varvat med gråbrun silt. Mot botten hittades frigolit. Inget av arkeologiskt intresse hittades.
S1544	Topp S: 5,36. Bott S: 4,5.	Matjord till ett djup av ca 0,3-0,5 meter. Därefter grus och småsten till ett djup av ca 0,6-0,75. Under den påförda sanden kommer ett avsatt lager av gråbrun silt med inslag av tegelflisor. Inget av arkeologiskt intresse hittades.
S1574	Topp SO: 5,39. Bott SO: 4,6. Topp NV: 4,79. Bott NV: 4,31.	Stort schakt inmätt i NV delen av undersökningsområdet. Matjord till ett djup av ca 0,3-0,5 meter. Därefter grus och småsten till ett djup av ca 0,6-0,75. Under den påförda sanden kommer ett avsatt lager av gråbrun silt med inslag av tegelflisor. Då schaktet är stort varierar lagerföljden något. Centralt genom schaktet var en gångväg där endast grus påträffades. I den NV halvan av schaktet försvann den påförda sanden. Inget av arkeologiskt intresse hittades.

